

УДК 37.014.22:374.72

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/23.166123>

Олена ВАСИЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6364-7317
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Національної академії внутрішніх справ
(Київ, Україна) *olena.vasylenko7@gmail.com*

ФУНКЦІОНАЛЬНА ГРАМОТНІСТЬ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розглядається поняття функціональної грамотності, що дає змогу дорослій людині вступати у відносини із зовнішнім середовищем і ефективно в ньому існувати. Доведено пріоритетність формування функціональної грамотності у різних сферах життєдіяльності в освітній політиці розвинених країн і міжнародних організацій. Наголошується, що найбільш широкі можливості для формування функціональної грамотності у молоді і дорослих має неформальна система освіти, яка дає змогу набувати знання й навички, необхідні для адаптації до постійних змін у соціальному середовищі, професійного, особистісного та соціального розвитку людини.

Ключові слова: функціональна грамотність, елементарна грамотність, неформальна освіта, дорослі, Інститут освіти впродовж життя ЮНЕСКО.

Olena VASYLENKO,
orcid.org/0000-0002-6364-7317
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Foreign Languages Department,
National Academy of Internal Affairs
(Kyiv, Ukraine) *olena.vasylenko7@gmail.com*

ADULT FUNCTIONAL LITERACY IN THE CONTEXT OF NON-FORMAL EDUCATION

There has been considered the concept of functional literacy allowing adults to relate with the environment and effectively exist in it. It is noted that functional literacy level is related to the level of social development and welfare. The author proves priority of functional literacy formation in various spheres of educational policy in developed countries, international organizations. The various forms of functional literacy such as general literacy, computer literacy, knowledge of foreign languages, information literacy, communicative and interpersonal literacy, emergency behavior skills, legal and professional literacy, environmental literacy, civil and socio-political literacy and others are analyzed in the article.

There has been noticed that non-formal education (NFE) has most opportunities for the formation of functional literacy among young people and adults. Due to its flexibility, differentiation, corresponding to demands and needs of people, it allows to acquire knowledge and skills which are necessary to adapt adults to the constant changes in the social environment, for professional, personal and social development. Despite the fact that in most countries of the world significant steps are being taken to increase the level of functional literacy and the active development of the NFE system is in progress, in Ukrainian education and pedagogical science these concepts are rather new and require further research based on the analysis of scientific and practical experience of foreign countries.

The author emphasizes the importance of activity of the UNESCO Institute for Lifelong Learning, which is a leading international research, education, information and publishing institution that supports the development of the theory and practice of lifelong learning around the world as well as provides the adult literacy development and the field of non-formal education. The main aims of the UIL are considered as enhancing the effectiveness and capacity of UNESCO member countries in lifelong learning with a focus on adult education, non-formal education and literacy.

Key words: functional literacy, elementary literacy, non-formal education, adults, the UNESCO Institute for Lifelong Learning.

Постановка проблеми. Необхідність динамічного реагування української освітньої системи на швидкозмінні соціально-економічні та виробничо-технологічні умови зумовлює зростання значущості освіти впродовж життя, оскільки сучасний світ вимагає від людини, і молоді, і дорослої, постійного професійного, інтелектуаль-

ного та особистісного самовдосконалення. Отже, здатність результативно навчатися все життя стає виключно важливою особистісною і соціальною цінністю. Водночас від сучасної людини вимагається володіння не лише професійними компетентностями, а тими знаннями й уміннями, що забезпечують повноцінне функціонування суб'єкта в

інформаційному світі, його ефективну діяльність як у житті суспільства, так і для власного розвитку. Таку здатність людини вступати у відносини із зовнішнім середовищем і максимально швидко адаптуватися та успішно існувати в ньому визначають як функціональну грамотність. Розвиток функціональної грамотності молоді та дорослих, які вже закінчили заклади формальної освіти, стає актуальним напрямом освіти впродовж життя і можливий переважно в системі неформальної освіти дорослих.

Ще в 70-х роках минулого століття з'явилося усвідомлення того, що виключно формальна освіта не в змозі задовольнити стрімке зростання різноманітних освітніх потреб дорослих людей. Запровадження нових підходів до формальної системи освіти дало значний поштовх виникненню й інституціоналізації неформальної системи освіти. Саме неформальна освіта (НФО) завдяки таким її якостям, як гнучкість, нерегламентованість, відповідність запитам і потребам людей, диференційованість і практичність, дає змогу дорослим набувати знання й навички, необхідні для адаптації до постійних змін у соціальному середовищі, компенсувати недоліки традиційної освіти, формувати здатність до подальшого професійного, особистісного та соціального розвитку людини (Освіта дорослих, 2014: 265).

Аналіз досліджень. При тому, що поняття функціональної грамотності було введено в науковий обіг у 60-ті роки минулого сторіччя і вперше цей термін прозвучав на Всесвітньому конгресі з ліквідації неграмотності у Тегерані у 1965 році, активні наукові дослідження з цієї проблеми розпочалися на початку 80-х років ХХ ст. У зарубіжній педагогіці проблема функціональної грамотності активно розроблялася і досліджувалася такими науковцями, як Ф. Лаубах, Р. Колвін, П. Фрейре, Г. Джонс, М. Клей, К. Скотт, У. Гір та ін. Так само неформальній освіті та освіті дорослих присвячено багато праць зарубіжних дослідників, зокрема роботи А. Кроплі, Р. Дейва, П. Вільямса, Е. Хьюмела, Ф. Кумбса, Д. Свіфта, Дж. Дьюї, М. Ноулза, А. Маслоу, К. Роджерса.

Мета статті полягає у тому, щоб розглянути сутність поняття функціональної грамотності, її роль і можливості розвитку в системі неформальної освіти дорослих у світовому й українському вимірі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося, проблема функціональної грамотності привернула увагу науковців і практиків наприкінці минулого сторіччя у зв'язку із загостренням суперечностей між рівнем професійної підготовки випускників

ВНЗ та їх неспроможністю адекватно реалізувати професійні та соціальні функції у зв'язку з постійним ускладненням інформаційних, комунікаційних і технологічних ресурсів. З іншого боку, поширення функціональної неграмотності пов'язують із невідповідністю результатів освіти (і середньої, і вищої) вимогам сучасного суспільства (технологічним, інформаційним, комунікативним) внаслідок стрімкого розвитку інформаційного суспільства, надзвичайного прискорення продукування та розповсюдження знання. У зв'язку з актуалізацією проблеми функціональної грамотності розпочався процес реформування освітніх систем у багатьох розвинених країнах світу.

Функціональну грамотність визначають як здатність людини вступати в стосунки із зовнішнім середовищем і максимально швидко адаптуватися і функціонувати в ньому. У педагогічних джерелах функціональну грамотність розглядають також як:

- здатність використовувати універсальні методи діяльності з метою вирішення проблем соціальної адаптації на основі застосування правил, норм щодо конкретної ситуації;
- рівень освіченості, що характеризує здатність майбутнього фахівця вирішувати стандартні життєві та професійні завдання у різних сферах діяльності на підставі переважно прикладних знань;
- здатність людини вступати у відносини із зовнішнім середовищем і швидко адаптуватися і функціонувати в ньому (Бугаєвська, 2012: 76).

Важливо розрізняти елементарну грамотність як здатність особистості читати, розуміти прочитане, складати прості короткі тексти і здійснювати найпростіші арифметичні дії (читати-писати-рахувати) і як функціональну грамотність, що становить собою такий рівень знань, умінь і навичок, що забезпечує нормальне функціонування особистості в системі соціальних відносин, який вважається мінімально необхідним для здійснення життєдіяльності особистості в конкретному культурному середовищі (Giere). Функціональна грамотність вважається ситуативною характеристикою особи і проявляється в конкретній життєвій ситуації, так само як і функціональна неграмотність виявляє себе у разі зміни ситуації, способу життя або типу професійної діяльності.

Г. Бугаєвська виділяє такі форми функціональної грамотності: загальна грамотність, комп'ютерна грамотність, володіння іноземними мовами, інформаційна грамотність, комунікативна грамотність, побутова грамотність, грамотність поведінки в надзвичайних ситуаціях, суспільно-

політична грамотність та ін. (Бугаєвська, 2012: 76). Водночас у дослідженні Є. Воронович функціональна грамотність визначається як «грамотність для всіх», що передбачає сукупність правової і загально-професійної грамотності, екологічної грамотності (знання середовищних характеристик); громадянської грамотності (здатність оцінювати політичну й економічну ситуацію і приймати відповідні рішення до дії тощо) (Воронович).

Радою Європи було визначено ключові компетентності, що забезпечують готовність фахівців до адаптації і самореалізації в умовах ринку праці сучасного інформаційного суспільства, тобто можуть бути складниками функціональної грамотності:

- соціально-політична компетентність, або готовність до рішення проблем, яка визначає не стільки реальну ефективність рішень, що приймаються, скільки психологічну готовність брати на себе відповідальність за прийняті самостійно рішення;

- інформаційна компетентність, яка означає сукупність готовності і потреби працювати із сучасними джерелами інформації в професійній і побутовій сферах діяльності;

- комунікативна компетентність, яку утворюють три складники (мовної, мовленнєвої та соціокультурної) і яка життєво потрібна для успішного професійного функціонування та кар'єрного росту практично у будь-якій галузі;

- соціокультурна компетентність, або готовність та здатність жити і взаємодіяти у сучасному полікультурному світі (Бугаєвська, 2012: 77).

Розглядаючи проблему функціональної грамотності, на практиці зазвичай стикаються з її відсутністю, тобто функціонально неграмотністю, яка, на думку дослідників, є суттєвим чинником ризику існування сучасного людства, пов'язаним із втратами і збитками для суспільства. Не дивно, що у багатьох країнах поряд із безробіттям є значна кількість робочих місць, що не можуть бути заповнені через недостатню освіченість претендентів (Освіта дорослих, 2014).

Є чітка відмінність між елементарною, або «чистою», неписьменністю і функціонально неграмотністю. «Чисто» неписьменні люди не можуть читати і писати ні якоюсь мірою, ні з жодною практичною метою. На противагу цьому, функціонально неписьменні люди можуть читати і писати прості тексти, але цих навичок замало, щоб відповідати повсякденним вимогам життя в їх власному суспільстві. Так, вміння написати власне резюме, заповнити банківські документи є необхідним для сучасних розвинених країн.

Нині зміст поняття «функціональна грамотність» розширюється до володіння певним комплексом різних суспільно необхідних знань і навичок, які дають людині змогу свідомо брати участь у соціальних процесах. Прослідковується закономірність: чим вищим є рівень розвитку суспільства, тим вищі вимоги висуваються до рівня функціональної грамотності громадян. Тому у сучасних зарубіжних дослідженнях це поняття визначають як соціально-економічне явище і тісно пов'язують рівень її сформованості з рівнем добробуту населення і держави загалом.

Характеристики функціональної також неграмотності варіюються від однієї культури до іншої. Наприклад, рівень грамотності, притаманний фермеру з сільської місцевості у країні, що розвивається, може вважатися функціонально неграмотністю для міського населення технологічно розвинених країн. Якщо говорити про рівень освіченості людини в західних розвинених країнах, то характеристиками функціональної неграмотності є: стереотипність мислення; невміння застосовувати знання й уміння на практиці; низький рівень культури; пасивна поведінка (життєва позиція); пасивне читання (небажання дорослих і дітей читати); невміння зробити висновок із прочитаного тексту, вирішити завдання з кількох дій, написати твір, різні документи; нездатність аргументувати і відстоювати власну позицію тощо (Воронович).

У розвинених країнах рівень функціональної грамотності індивіда пропорційний рівню доходів громадян. Наприклад, за даними Національного центру статистики в галузі освіти в Сполучених Штатах, понад 60% дорослих, які відбувають покарання у в'язницях США читають на рівні або нижче четвертого класу середньої школи, тобто є функціонально неграмотними, 85% американських неповнолітніх в'язнів є також неписьменними. Серед дорослого населення США 43% тих, хто живе за межею бідності, є функціонально неграмотними, і лише 4% володіють високим рівнем грамотності (Health Literacy of America's Adults, 2006).

Нещодавно проведене у Німеччині масштабне дослідження виявило, що із загальної кількості населення понад 80 млн осіб, близько 7,5 млн дорослих у віці від 18 до 64 років є функціонально неграмотними і ледь вміють читати і писати. Отже, навіть у найрозвинутішій країні Європи майже кожний десятий житель потерпає від неграмотності, незважаючи на обов'язкову відвідуваність школи і хороші можливості для отримання освіти, більше половини з них мають професію. За резуль-

татами німецького дослідження та виявлення цих негативних тенденцій у країні було розгорнуто активні дискусії науковців та освітян-практиків із метою обговорення проблеми та визначення шляхів її подолання (Alumniportal Deutschland).

Зазначимо, що в українській педагогічній науці і практиці і поняття функціональної грамотності чи неграмотності, і розробка шляхів вирішення цієї проблеми є достатньо новими і недослідженими. На жаль, відповідно, немає статистичних досліджень щодо рівня володіння жителями України функціональною грамотністю чи певними її складниками. Статистичні дані говорять про те, що 99,8% громадян України отримали обов'язкову загальну середню освіту. Але це не означає, що вони є функціонально грамотними і володіють всіма знаннями і вміннями, необхідними для успішного існування в сучасному інформаційному суспільстві.

Зважаючи на важливість формування функціональної грамотності у громадян для соціально-економічного розвитку всіх країн світу, закономірним можна вважати те, що з середини ХХ ст. проблема грамотності, як загальної, так і функціональної, потрапила у поле зору міжнародних організацій. Так, 1990 рік було оголошено ЮНЕСКО Міжнародним роком грамотності, а 2002–2012 роки – Десятиліттям грамотності з метою привернути увагу світової спільноти до цієї проблеми. Крім того, більшість країн світу (97 країн) мають певні закони, правові акти, проводять державні і громадські заходи та ініціативи щодо підтримки рівня грамотності дорослого населення і молоді: 24 країни Африки, 8 арабських країни, 29 держав Європи і Північної Америки, 20 латиноамериканських країн (The Second Global Report on Adult Learning and Education, 2013: 42).

Широкі можливості для розвитку у молоді та дорослих різновидів функціональної грамотності: правової, екологічної, соціально-культурної, комунікативної та інших, – впродовж усього життя надає система неформальної освіти. Розвиток неформальної освіти дає змогу навчатися тим, хто цього позбавлений, і охопити навчанням всіх, хто не охоплений (Неформальна освіта). Такі нові реалії, як диверсифікація освітніх потреб у швидко мінливому суспільстві, невирішені проблеми неграмотності, як загальної, так і функціональної, обмежені можливості формальних систем освіти, а також розвиток інформаційно-комунікаційних технологій змусили учасників світового освітнього процесу переглянути потенціал НФО задля вирішення зазначених проблем.

Робота і навчання в системі НФО відбувається за різноманітними напрямками: соціально-психологічним, медично-психологічним, правовим, громадянським, лінгвістичним, побутово-дозволевим, спортивним, художньо-естетичним і т. ін., що дає змогу молодій чи дорослій людині оволодіти будь-яким видом функціональної грамотності, що потребує формування або покращення. Переваги НФО полягають у тому, що цей вид освіти дає змогу обирати конкретні форми роботи з урахуванням специфічних потреб у знаннях різних категорій населення. Відповідно, в системі НФО є можливості створити комунальні навчальні центри для сільських або міських жителів, групи грамотності для дорослих, проводити навчання трудових навичок, професійну підготовку на робочому місці, забезпечити дистанційну освіту для жителів віддалених районів, санітарно-гігієнічну освіту, а також проводити курси суспільствознавства та неперервної освіти молоді та дорослих у розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Форми роботи і тематика НФО різноманітні, але всі вони засновані на спільних принципах – навчання з урахуванням потреб дорослих учнів, зв'язок із практикою, гнучкі програми, розклад і вибір місця проведення, що суттєво відрізняє її від формальної освіти.

Зазначимо, що у багатьох країнах світу є нормативно-правова база для існування і розвитку неформальної освіти, а також підтримуються стратегії визнання, валідації та акредитації результатів НФО через систему формальної освіти (The Second Global Report on Adult Learning and Education, 2013: 137). Крім того, питання розвитку грамотності молоді та дорослих, а також сфера неформальної освіти є ключовими напрямками діяльності Інституту навчання впродовж життя ЮНЕСКО, який є провідним міжнародним дослідницьким, навчальним, інформаційним і видавничим інститутом, що підтримує розвиток теорії і практики навчання впродовж життя і освіти дорослих по всьому світі. Як зазначено в статутних документах Інституту, його завдання – «посилити дієвість і спроможність країн-членів ЮНЕСКО у сфері навчання впродовж життя з увагою на освіті дорослих, неформальній освіті та грамотності» (UNESCO Institute for Lifelong Learning).

Висновки. Отже, зміст поняття функціональної грамотності, так само, як і функціональної неграмотності, остаточно не визначений і значно відрізняється в різних наукових дослідженнях і в залежності від рівня розвитку країни. Проблему функціональної грамотності варто розглядати не лише як наукову і змістову проблему, а як про-

блему пошуку механізмів і способів прискореної ліквідації неграмотності. У цьому контексті функціональна грамотність стає соціально-економічним поняттям, пов'язаним з успішністю адаптації та функціонування індивіда в сучасному суспільстві.

Формування функціональної грамотності у різних сферах життєдіяльності стає реальним пріоритетом освітньої політики у багатьох розвинених країнах, що підтверджується активною законодавчою політикою і практичними заходами, а також увагою міжнародних організацій до цієї проблеми. Система неформальної освіти дорослих надає широкі можливості для розвитку у населення функціональної грамотності завдяки

доступності, гнучкості і мобільності, диференційованості та практичної спрямованості цього виду освіти. Попри те, що у більшості країн світу здійснюються значні кроки для підвищення рівня функціональної грамотності і відбувається активний розвиток системи НФО, в українській освіті і педагогічній науці ці поняття є доволі новими і потребують дослідження на основі аналізу наукового і практичного досвіду зарубіжних країн. Водночас необхідність усвідомлення їх важливості та практичного запровадження як невід'ємної складової частини освіти впродовж життя в нашому суспільстві та державі залишається також актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугаєвська Г. В. Функціональна грамотність студентів вищих закладів освіти як психолого-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 22(257). Ч. VII. С. 73–79.
2. Воронович Е. В. Функціональная грамотность – один из способов социализации личности. URL: <https://docs.google.com/document/d/19LacntuRAXA>.
3. Неформальна освіта. Бюро інформації громадськості. URL: <http://www.unesco.org/education>
4. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. Київ : Основа, 2014. 496 с.
5. Alumniportal Deutschland. Illiteracy worldwide. URL: <https://www.alumniportal-deutschland.org/en/sustainability/social-affairs/article/infographic-illiteracy-worldwide.html>.
6. Giere U. Functional Illiteracy and Literacy Provision in Developed Countries. URL: <http://unesdoc.unesco.org>.
7. Health Literacy of America's Adults. United States Department of Education. 2006. URL: <http://nces.ed.gov/pubs2006/2006483.pdf>.
8. Literacy Assessment and Monitoring Programm (LAMP). Montreal : UIS. 2013.
9. The Second Global Report on Adult Learning and Education (GRALE II). Hamburg : UIL, 2013. 163 p.
10. UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL). URL: <http://www.uil.unesco.org/>.

REFERENCES

1. Buhaiievska H. V. Funktsionalna hramotnist studentiv vyshchikh zakladiv osvity yak psykhologo-pedahohichna problema [Functional literacy of students of higher education institutions as a psychological and pedagogical problem]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. 2012. № 22(257). Ch. VII. S. 73–79 [in Ukrainian].
2. Voronovych E. V. Funktsyonalnaia hramotnost – odyn yz sposobov sotsyalizatsyy lychnosti [Functional literacy – one of the ways of socialization]. URL: <https://docs.google.com/document/d/19LacntuRAXA>. [in Russian].
3. Neformalna osvita. Biuro informatsii hromadskosti [Nonformal Education. Bureau of Public Information]. URL: <http://www.unesco.org/education> [in Ukrainian].
4. Osvita doroslyh: entsyklopedychnyi slovnyk [Adult Education: Encyclopedic Dictionary] / za red. V. H. Kremenya, Yu. V. Kovbasiuka ; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, Nats. akad. derzh. Upr. Pry Prezydentovi Ukrainy [ta in.]. Kiev : Osнова, 2014. 496 s. [in Ukrainian].
5. Alumniportal Deutschland. Illiteracy worldwide. URL: <https://www.alumniportal-deutschland.org/en/sustainability/social-affairs/article/infographic-illiteracy-worldwide.html>. [in English].
6. Giere U. Functional Illiteracy and Literacy Provision in Developed Countries. URL: <http://unesdoc.unesco.org> [in English].
7. Health Literacy of America's Adults. United States Department of Education. 2006. URL: <http://nces.ed.gov/pubs2006/2006483.pdf>. [in English].
8. Literacy Assessment and Monitoring Program (LAMP). Montreal : UIS, 2013 [in English].
9. The Second Global Report on Adult Learning and Education (GRALE II). Hamburg, UIL, 2013, 163 p. [in English].
10. UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL). URL: <http://www.uil.unesco.org/> [in English].